

СССР

„ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРЫ“, бр. 3, 1989

В рубриката „Руската литература в света“ е поместена статията на западногерманския славист и съветолог Волфганг Казак „Задграничните публикации на руска литература“.

Едно от най-радостните явления на преходното устройство — пише В. Казак — е обогатяването на руската литература на XX век с произведения, неиздавани досега в Съветския съюз. Десетилетия забранените имена на В. Набоков, Н. Гумилев и произведения като „Реквием“ на А. Ахматова, „Живот и съдба“ на В. Гросман или „Доктор Живаго“ на Б. Пастернак стигнаха най-сетне до съветския читател, за когото всъщност са написани.

Извършва се процес на попълване на съвременната руска литература. Този процес продължава, предстои обаче още много да се направи, за да не съществуват вече „бели петна“ в руската литература. В. Казак е на мнение, че попълването на „белите петна“ в руската литература не е рожба на преходното. То започва наскоро след смъртта на Й. Сталин, по време на така нареченото „размразяване“. Тогава са възврънати частично имената на И. Бабел, М. Колюцов, М. Зощенко и А. Ахматова, с други думи, възврънати са имената на писатели, на които терорът и репресиите им струваха живота и изгнание от литературата, както и такива, станали жертва на духовния терор. И в периода на „застудяването“, настъпил след размразяването, някои „бели петна“ върху картата на литературата са запълнени благодарение на серията „Библиотека поета“, в която се включват сборниците на М. Цветаева (1965), О. Манделщам (1973), М. Волошин (1977) и Вяч. Иванов (1976). Но именно по време на преходното този процес приема мащабен характер.

Основа на сегашния процес на обогатяване (тук не става дума само за възвръщане) на руската литература в Съветския съюз е осъзнатото или неосъзнато схващане, че литературата се определя преди всичко по езиков признак. Ние различаваме примерно немска, руска и английска литература, тъй като те са създадени на тези езици. Само въз основа на деление по езиков признак можем да говорим например за литература, одобре-

на или забранена от цензурата. Да се определи дали едно произведение принадлежи към руската литература, не представлява трудност, но опитът да се определи върху кои произведения се простира понятието „съветска литература“ предизвиква трудности. Проблемът се усложнява и когато трябва да се реши дали конкретно произведение спада към съветската литература: например „В окопите на Сталинград“ на В. Некрасов, „Един ден на Иван Денисович“ на А. Солженицин, „Котлован“ на А. Платонов. При издаването им в Съветския съюз тези книги са признати за значителни произведения на съветската литература. Но след като техните автори напускат родината си, същите книги веднага попадат в списъка на забранените. Каква е принадлежността на тези книги през дългите години, когато те се печатат на руски език и в преводи извън границите на Съветския съюз? Съветска литература ли са те? — поставя въпрос В. Казак. И отговаря: разбира се, не. Антисъветски пасквили ли са? — също не. Но във всеки случай те са руска литература. Днес те се смятат за съветска литература и за винаги ще останат руска литература.

Очевидно е едно — продължава В. Казак, — че понятието „съветска литература“ е колебливо години наред. То зависи от литературната политика, от литературната ситуация и други външни причини. Но това е извънезиков принцип и следователно не може да бъде определящ за литературата. Под понятието „съветска литература“ политически се обединяват одобрената от цензурата руска литература и множеството неруски литератури на Съветския съюз.

В настоящата статия — пише В. Казак — аз разглеждам само руската литература и я възприемам като единно цяло, независимо от това, къде и кога тя е публикувана, къде е живял писателят, когато е създавал и печатал своите произведения, независимо от това, дали той е поддръжник или противник на съветската политическа система.

Във всички мои публикации, посветени на руската литература на XX век, съм се старал да запазя този подход към руската литература като към единно цяло. Това важи преди всичко за моя „Енциклопедически словарь русской литературы с 1917 года“. В то-

зи речник по азбучен ред следват имената на Гранин, Гребенищников, Грекова, Грибачов, Гросман, Губер, Гумилов и в него съм се старал да дам естетически оценки независимо от политическите оценки, в които и периоди те да са били поставяни. Същото се отнася и за литературния справочник „Класици русской литературы“, в който наред с имената на Пушкин, Ломоносов и Чехов стоят имената на Ходасевич, Мережковски и Шмелъев, наред с Распутин и Трифонов — Солженицин и Бродски.

В съветския азбучен литературен справочник („Класици русской литературы“, М.—Л., 1953) са зачертани имената на такива световноизвестни руски писатели като Лесков, Тютчев и Достоевски.

Голямата заслуга на славистите, работещи извън границите на Съветския съюз (това важи преди всичко за руските емигранти), се състои в това, че те са направили много за опазването на руското литературно наследство, което преди десетилетия е било осъдено в Съветския съюз на забравя и бавно изчезване. Само уважението пред огромното значение на тези писатели за руската литература и пред техния принос в световната литература е подтиквало тези литературни изследователи, филолози да събират произведения, да сверяват текстове, да търсят парични средства за издаване на събраното. В. Казак набляга на обстоятелството, че тези хора не са имали възможност да ползват два много важни за подобен род издания фактора — архивите и контакти с писателите и техните наследници и специалисти от родината. Независимо от това са публикувани голям брой сериозни и полезни издания, съхранени са произведения, които иначе биха потънали в забравата.

На западните слависти е добре известно, че техните колеги в Съветския съюз са се сблъскали почти със същите трудности, когато са се заемали със същата работа — издаване на руски писатели, чито произведения не са им били достъпни. Те също не са имали достъп до архивите. Нещо повече — съветските филолози не са имали право да издават някои произведения в цялостен вид. Често и преди всичко по отношение на някои писатели те не са могли да предоставят на един или друг изследовател в чужбина намиращите се на тяхно разположение материали, както и собствените си знания, не са могли да постъпят съгласно своята научна етика.

В следващата част на статията си западногерманският славист В. Казак дава подробен библиографски данни за подготвените от западни слависти, включително и американски, издания — било на отделни токове, избрани или събрани съчинения на руски писатели. Посочени са и издателствата в Западна Европа и САЩ, занимаващи се с издаването на руска литература: в Париж „ИМКА-Прес“ („ИМКА-Press“), „Флегон-прес“ („Flegon-Press“), издателство „Чехов“ в Ню-Йорк, издателство „Ардис“ в Ан Арбор (САЩ), „Посев“ във Франк-

фурт на Майн, мюнхенското издателство „Вилхелм Финк“ („Wilhelm Fink Verlag“, издателство в Берлин, Пересбург, американското издателство „Русика пাবлিশез“ („Rusica Publishers“) и др.

В. Казак се спира на огромната и трудна работа, извършена както от литературните изследователи — руски емигранти, така и от западноевропейски и американски слависти.

На първо място се изтъква значителната дейност на Г. Струве и Б. Филипов, Н. Струве, Е. Жиглевич, А. Шишкин, А. Тюрин, В. Марков, Л. Чертков, Д. Чижевски, Г. Глинка, Д. Иванов и др.

От чуждестранните слависти: Дж. Гибиан, Дж. Малмстед, Р. Хюз, М. Мейлах, В. Ерл, У. Шпенглер, Е. Райс, А. Ранит, Л. Мили и др.

Разбира се, тези имена са свързани с подготвяните от тях издания. Така Г. Струве и Б. Филипов издават двутомник стихове на Ахматова в издателството във Вашингтон „Международное литературное содружество“ („Interlanguage Literari Associates“); те издават и четиритомно „Събрание на съчиненията“ на Гумилов също във Вашингтон; към най-значителните достижения на западната славистика спада също четиритомното „Събрание на съчиненията“ на О. Манделщам в „ИМКА-Прес“ в Париж; в Париж М. Цветаева издава само една книга — „После России“ (1928), която е пречепатана фототипно през 1976 г. Б. Филипов, А. Тюрин и Н. Струве подготвят двутомник със стихотворения и поеми на Цветаева (изд. в Париж, 1982, 1954); в 1977 г. италианско издателство в Милано публикува „Доктор Живаго“ на Б. Пастернак; издателство „Ардис“ (САЩ) издава „Събрани съчинения в три тома“ на Б. Пастернак, подготвено от Б. Филипов и Н. Струве; в „Ардис“ от 1974 до 1979 г. са преиздадени четиринадесет тома произведения на руски от В. Набоков; много са направили западните слависти и издателства за съхранение творчеството на М. Булгаков: в 1952 г. издателство „Чехов“ пуска сборник с негови разкази; след първото съветско издание на „Майсторът и Маргарита“ (1966—1967), излязло със значителни съкращения, във Франкфурт на Майн издателство „Посев“ издава романа в пълната му редакция.

Особен голяма заслуга за публикуване на разказите и фейлетоните на ранния Булгаков принадлежи на слависта от Кьолн Ф. Левин, а английската славистка Л. Мили подготвя и издава драматургическата редакция на романа „Бялата гвардия“ от М. Булгаков.

Дж. Малмстед и Р. Хюз се заемат с издаване на пет тома от Ходасевич. Първият том излиза в 1933 г. в Ан Арбор. Дж. Малмстед е направил много за съхранение творчеството на А. Бели.

Естествено тук няма възможност да се изброят всички посочени от В. Казак издания на руски писатели в Западна Европа и САЩ. Споменати са издания на Вяч. Иванов, А. Ре-

мизов, К. Леонтьев, Д. Мережковский, Н. Олейников, К. Вагинов, М. Шкапска, Г. Оболдуев, Н. Заболотки, Ю. Одарченко, Л. Луни, Б. Пилняк, М. Зошченко, Ив. Бунины, А. Солженицин, В. Максимов, А. Бек, Ф. Искандер, И. Бродски (удостоен в 1987 г. с Нобелова награда) и др.

В заключителните редове на статията си В. Казак пише: богатството на руската литература на XX век ще се разкрие само тогава, когато произведенията, издадени в Ру-

сия и извън нейните граници, се разглеждат като единно цяло. Политиката, която се провежда по отношение на литературата от началото на преустройството, спомага за това.

Към статията на В. Казак има редакционна бележка, в която се казва, че тя е полемична и субективна и редакцията се падава, че позицията на западногерманския славист и съветолог ще предизвика полемични отзиви.

Мария Блажева

Ф Р А Н Ц И Я

„Europe“, Paris, 1989, n. 717—718

Тази двойна книжка на популярното от дълги години във Франция и в други страни месечно списание, чийто основател е големият писател-класик Ромен Ролан през 1923 г., е посветена на бележития френски поет, белетрист, есеист и литературен критик Луи Арагон, и по-специално, както е отбелязано и на корицата — на романиста Арагон. Това е богата тема, защото Луи Арагон е оставил не само обширна и многообразна на лирически и социални мотиви поезия, но и голямо име като първостепенен романист. Не могат да се забравят неговите задълбочено написани романи, често изпълнени с тревогите и революционните изблици на времето, като „Хубави квартали“ (роман, с който той бива награден като белетрист с престижната литературна премия „Гонкур“), „Базелските камбани“, „Орелиен“, „Комунисти“ и др.

Оценявайки интересните материали от тази двойна книжка на си, „Ерон“, отново виждаме задълбоченото отношение към романовото творчество на Луи Арагон от страна на редица френски критици и есеисти. Особено привличат есенциалните изследвания „Арагон или страданието да обичаш“ от известния и у нас поет и есеист Шарл Добжински, „Мистериата да стигнеш края“ в последните романи на Арагон“ от критичката Натали Лима-Льотел, „Раждането на един голям герой — Етиен Декер от „Комунисти“ от критика и есеиста Жан-Клод Вайс и др. Това са сериозно написани, есенциални страници, пропити с дълбоки прозрения в творчеството на Арагон, в неговите исторически и често пъти вълнуващи съвременни герои, взети от френската или от друга действителност.

Нека се спрем на едно от най-сполучливите изследвания — това на Шарл Добжински. Той старателно е проследил развитието на романиста Арагон, като не пропуска неделната връзка с големия поет, чийто лирически извори се чувствуват и по страниците на романите му, „защото той обичаше по съществуващата любовта“, подчертава Добжински. По-нататък той пише: „В случая ни интересува това, което той направи за любовта в продължение

на 50 години творческа дейност, еволюцията в етапите на творческото му развитие, преминаващо от сюрреализма към 30-те години, преминаващо и към поезията, посветена на Съпротивата, и най-после — големият синтез, който се получи с неговите развиващи се идейни разбираня, неотслабващи и през последните години на живота му.“ Подчертавам тази мисъл на Добжински, за да се види, че неуморните творчески усилия на Арагон са свързани не само с поезията му, но и със способностите му на романист, които той проявява в белетристиката си. Добжински подчертава, за да бъде ясно, че навсякъде Арагон не е бягал от поетическата си страст, която се чувствувала в творчеството му. Той добавя: „Сюрреализмът не беше просто един интелектуален бунт срещу обществото, което е позволило страшната касапиния на войната от 1914—1918 г.“ Това не закъсня да отбележи и тогавашният приятел на Арагон — един от отявлените защитници на сюрреализма, — известният френски поет Андре Брьотон. Защото и единият, и другият стигат до убеждението — макар и по различен начин, — че няма нищо по-хубаво от това хората да се обичат и уважават. Самият Арагон е подчертал, че „в този живот научих само едно: научих се да обичам. И затова не ви пожелавам друго, а да се обичате.“ Това той доказа и с голямата си любов към Елза Триоле — видна френска писателка, неговата най-голяма вдъхновителка. В друг аспект, разбира се, Арагон е подчертал в последния си роман „Да влезе безкрайността“ (останал незавършен, но публикуван в този си вид от парижките издателства „Галимар“ и „Месидор“), че още през 30-те години е приел комунистическите идеи като свое верую. Тогава всъщност започва за него реалният път към живота, отразен с голяма замах в романите му, както и в неувяхващата му революционна и любовна поезия.

Есето на критичката Натали Лима-Льотел се отнася до последните романи на Арагон. За да напише това изследване, Льотел е базирана на редица проучвания от френски автори, дори и на шумелия в наши дни ита-

ллански романист и есеист Умберто Еко. Тя се обосновава и с редицата есеистични изследвания на Арагон, особено върху романи- те му „Да блезе безкрайността“, „Реален свят“, „Бланш или забравата“ и др. Критичката под- чертава, че „Да блезе безкрайността“ пред- ставлява вечният стремеж към човечността, а в „Бланш или забравата“ се чувствуват „стремежите да се мисли, с което човек мо- же да направи цяла обиколка на света“. Тази мисъл на Арагон е обяснима, като се има предвид, че той е възприемал света като фран- цузин, но същевременно — и като гражда- нин на света.

Ценно е и изследването на критика Жан- Клод Вайс, свързано с един от най-важните герои от романоцикъл „Комунисти“ на Луи Арагон. Това е Етиен Декер, на когото авторът отделя много страници — именно на войника Декер, роден в областта Па дьо Кале,

една типично френска област, — произлязъл от миньорско семейство, с буден и действен ум, станал член на Френската компартия. Този ярък образ в романа на Арагон е анали- зиран подробно от критика Вайс. Изследова- телят подчертава способностите на Арагон ка- то романист, проникващ със своя усет в исто- рическите и идейните характеристики на времето, свързано и с нацистките жестокос- ти от годините на Съпротивата, които Арагон безусловно заклеймява.

В разглежданата книжка на сп. „Ероп“ са отпечатани и други изследвания, проник- нати от дълбоко разбиране и уважение към творческото дело на Луи Арагон, които са ново доказателство в потвърждение на силата и значението му, оставящи непокътнати в най-ценните страници на френската и светов- ната литература.

Жак Битев